

УДК 347.6

DOI https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-5**Гелецька Ірина Олександрівна,**

кандидат юридичних наук,
викладач юридичних дисциплін
Галицького фахового коледжу імені В'ячеслава Чорновола
ORCID ID: 0000-0002-8773-1361

Сампара Надія Миронівна,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри цивільного права і процесу
Західноукраїнського національного університету, адвокат
ORCID ID: 0000-0003-4958-5831

ОКРЕМІ ПИТАННЯ СПАДКОВО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ДІТЕЙ

Стаття присвячена аналізу дискусійних аспектів спадково-правового статусу дітей, серед яких особлива увага приділяється питанням визначення моменту виникнення права на спадкування, спадково-правового статусу дітей, зачатих за життя спадкодавця та народжених після його смерті, а також дітей, зачатих внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій і народжених після смерті спадкодавця.

Наголошено, що питання визначення моменту виникнення права на життя є спірним, і не має однозначного вирішення в юридичній науці, релігії, медицині. Разом з тим, системний аналіз правових норм, якими визначається момент виникнення права на життя дає можливість зробити висновок, що право на життя, і, як наслідок, право на спадкування виникає в особи в момент її живонародженості без урахування наявності критеріїв її життєздатності.

Відповідно до ч. 1 ст. 1222 Цивільного кодексу України спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Автори вважають, що це положення є справедливим, оскільки дає можливість дітям, зачатим за життя спадкодавця, але народженим після його смерті, успадкувати майно спадкодавця.

Водночас, звертається увага, що на сьогодні законодавство України не врегульовує питання спадково-правового статусу дітей, зачатих і народжених внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій після смерті спадкодавця, що є дискримінаційним, оскільки позбавляє таких дітей можливості успадкувати майно спадкодавця.

Зроблено узагальнюючі висновки щодо необхідності внесення змін до законодавства України, якими буде закріплено право дітей, зачатих внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій і народжених після смерті спадкодавця, на спадкування. При цьому, вважається за необхідне, встановити певні умови, дотримання яких зумовить визнання таких дітей спадкоємцями.

Ключові слова: спадково-правовий статус дітей, право на спадкування, спадкова правоздатність, насци-туруси, постмортальні діти.

Geletska I. O., Sampara N. M. Certain issues of the inheritance status of children

The article is devoted to the analysis of controversial aspects of the inheritance-legal status of children, among which special attention is paid to the issues of determining the moment of emergence of the right to inheritance, the inheritance-legal status of children conceived during the life of the testator and born after his death, as well as children conceived as a result of the use of assisted reproductive technologies and those born after the death of the testator.

It is emphasized that the issue of determining the moment of the right to life is controversial and does not have an unambiguous solution in jurisprudence, religion, and medicine. At the same time, a systematic analysis of the legal norms that determine the moment of the right to life makes it possible to conclude that the right to life, and, as a result, the right to inheritance arises in a person at the moment of his live birth, regardless of the presence of criteria for his viability.

In accordance with Part 1 of Art. 1222 of the Civil Code of Ukraine, natural persons who are alive at the time of the opening of the inheritance, as well as persons who were conceived during the life of the testator and born alive after the opening of the inheritance can be heirs under the will and by law. The authors believe that this provision is fair because it enables children conceived during the life of the testator, but born after his death, to inherit the property of the testator.

At the same time, attention is drawn to the fact that today the legislation of Ukraine does not regulate the issue of inheritance status of children conceived and born as a result of the use of assisted reproductive technologies after

the death of the testator, which is discriminatory, as it deprives such children of the opportunity to inherit the testator's property.

Summarizing conclusions have been made regarding the need to amend the legislation of Ukraine, which will enshrine the right of children conceived as a result of the use of assisted reproductive technologies and born after the death of the testator, to inheritance. At the same time, it is considered necessary to establish certain conditions, the observance of which will determine the recognition of such children as heirs.

Key words: *inheritance-legal status of children, right to inheritance, hereditary legal capacity, nasciturus, postmortem children.*

Актуальність проблеми. Спадкове право, як важлива складова правової системи, має виражати не лише юридичні аспекти, а й відображати моральні та етичні принципи, які є важливими для кожного суспільства. Зважаючи на це, питання спадково-правового статусу дітей завжди визначали важливий ландшафт соціально-правового життя, здійснювали вплив на формування суспільних цінностей та дотримання принципів рівності і справедливості. В їх основі інтерес, який пов'язаний з найважливішими сферами життя кожної людини – сім'ї, майна, взаємин між поколіннями та захистом особистих інтересів.

Стаття 52 Конституції України декларує рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним [1]. Тому й у відносинах спадкування охорона і захист спадкових прав дітей мають гарантуватися та забезпечуватися державою незалежно від того, чи народжені вони за життя спадкодавця, чи зачаті за життя, а народжені після його смерті, чи зачаті і народжені після смерті спадкодавця. Актуальність дослідження у цьому напрямі пояснюється і тим, що сучасний розвиток репродуктології створює можливість зачаття та народження дитини вже після смерті спадкодавця, але не напрацьоване законодавче поле породжує проблему реалізації спадкових прав такими дітьми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основі дослідження обраної тематики праці М. Бориславської [19], О. Розгон [4, 6], О. Кухарева [13, 20], Є. Рябоконя [9], В. Коссака, М. Дякович, М. Михайлів [14] та інших учених, чий науковий доробок присвячений дослідженню правового статусу спадкоємців, в тому числі дітей, які були зачаті за життя та народжені після смерті спадкодавця та дітей, які зачаті і народжені після смерті спадкодавця. Проте, з нашого погляду, ця дискусія не може вважатися вичерпною, оскільки постійний розвиток основних доктринальних уявлень про сутність та зміст спадково-правового статусу дітей підтверджують актуальність та необхідність подальшої розробки досліджуваної проблематики, а динамічний поступ приватно-правових відносин, що знаходить своє відображення у відповідних змінах національного законодавства – необхідність здійснення наукового аналізу його положень з метою удосконалення правового регулювання в означеній сфері.

Метою статті є розгляд проблем правового регулювання спадково-правового статусу дітей, розкриття дискусійних питань щодо такого статусу з урахуванням положень цивілістичної доктрини та окреслення шляхів удосконалення законодавчого регулювання у цій сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 1222 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України [2]) спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. До переліку фізичних осіб, звичайно, включено і дітей спадкодавця, які у разі їх фізичного існування або ж хоча б зачаття на момент смерті можуть спадкувати за заповітом або законом. Вважаємо, що розгляд спадково-правового статусу дітей спадкодавця необхідно розпочати власне з аналізу поняття «дитина», яке присутнє у доктрині цивільного права. ЦК України характеризує поняття «дитина» насамперед з позиції правового статусу фізичної особи, її право-, дієздатності з урахуванням, звичайно ж, і вікового критерію, який знаходить відображення у поняттях «малолітня особа» і «неповнолітня особа». Фактично такий розподіл дітей за віком і визначає їх правовий статус, обсяг право-, діє-, та деліктоздатності. Особливий статус дитини, який ґрунтується на її віковій ознаці зазначений у ст. 6 Сімейного кодексу України (далі – СК України) [3] та характеризує її як особу до досягнення повноліття. Таким чином, визначальною ознакою, яку виділяє законодавець для підтвердження правового статусу дитини є віковий критерій.

Незважаючи на те, що у «Загальних положеннях» цивільного та сімейного права збережено єдиний законодавчий підхід до поняття «дитина», у книзі шостій ЦК України «Спадкове право» правовий статус дитини як спадкоємця тлумачиться ширше. Цей термін, як зазначає О. Розгон «може стосуватися осіб будь-якого віку: як неповнолітніх, так і повнолітніх, оскільки тут враховується перш за все

критерій ступеня кровного споріднення, тобто походження дітей від конкретних батьків, підтверджене в порядку, встановленому законом» [4]. Та у ч. 3 ст. 1269 ЦК України все ж передбачено вказівку на віковий критерій особи, яка має статус дитини, як передумову для самостійного здійснення нею права на прийняття спадщини.

Як зазначалось, діти можуть закликатися до спадкування, якщо вони є живими на момент відкриття спадщини, або принаймні зачатими на день смерті спадкодавця. Для того аби живі діти могли спадкувати необхідно підтвердити факт їхнього походження від конкретних батьків. Відповідно до ст. 121 СК України визначення походження дитини від батьків може підтверджуватися певними документами, в залежності від того перебувають батьки дитини у шлюбі, чи ні.

У разі, якщо ж дитина спадкодавця не народжена на час відкриття спадщини, то її зв'язок з померлим припускається на підставі ч. 2 ст. 122 СК України, за правилами якої дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя. У даному випадку мова іде про так званих насцитурусів (від лат. nasciturus – плід в утробі матері) – зачатих, але ще не народжених дітей, дискусія про цивільну правоздатність яких і досі не врегульована на законодавчому рівні. ЦК України містить лише норми, які захищають інтереси зачатої, але ще не народженої дитини (ст. 25 ЦК України) та норми ч. 2 ст. 1298 ЦК України, які у певний спосіб здійснюють вплив на спадкові процеси вказівкою, що наявність заповіту на користь зачатої, але ще не народженої дитини унеможливають видачу свідоцтва про право на спадщину і, відповідно, розподіл спадщини між усіма спадкоємцями до народження дитини. Аналогічне правило має місце і щодо дитини, зачатої за життя спадкодавця, але народженої після його смерті, у разі спадкування за законом.

У цьому контексті цілком доречним є питання визначення моменту виникнення права на життя, і, як наслідок, права на спадкування? Момент виникнення права на життя є спірним, і не лише у юридичній площині. Ця проблема є актуальною і для релігії, і для медицини, і для законодавця. Оскільки аналіз тих, чи інших теорій визначення моменту виникнення права на життя не є предметом нашого дослідження зазначимо, що національне законодавство моментом виникнення права на життя, а відтак і початком правоздатності вважає момент народження особи (ч. 2 ст. 25 ЦК України). У той же момент виникає і спадкова правоздатність, як «здатність мати суб'єктивне право спадкування – частину загальної, рівної цивільної правоздатності фізичної особи» [5, с. 6]. Але, якщо дитина не народжується або народжується мертвою, то спадкові правовідносини з її участю, не виникають. Тому доречно О. Розгон звертає увагу, що «факт зачаття втрачає будь-яке юридичне значення, оскільки її правоздатність так і не виникає. У цьому випадку вона взагалі не вважається закликаною до спадкування. Підстави для призупинення видачі свідоцтва про право на спадщину та її розподілу відпадають і спадкова маса, частка у спадщині, належна зазначеній дитині, розподіляється між іншими спадкоємцями» [6, с. 23].

Варто звернути увагу, що дитина визнається суб'єктом цивільних правовідносини, незалежно від того, який проміжок часу вона прожила. Навіть якщо дитина померла незабаром після народження, це не може нівелювати сам факт народження та зумовлені ним наслідки. Законодавчо це знайшло відображення у Правилах державної реєстрації актів цивільного стану у редакції наказу Міністерства юстиції України від 24.12.2010 № 3307/5 (зі змінами та доповненнями), де в п. 30 підрозділу 1 розділу 3 зазначено, що у тих випадках, коли смерть дитини настала на першому тижні життя (навіть якщо вона прожила хоч декілька хвилин), складаються два актові записи цивільного стану: про народження і смерть та видається свідоцтво про смерть і витяг з Державного реєстру актів цивільного стану громадян про державну реєстрацію народження відповідно до статей 126, 133, 135 Сімейного кодексу України із зазначенням, що дитина померла. У цьому разі підставою для державної реєстрації народження є медичне свідоцтво про народження, а для державної реєстрації смерті – лікарське свідоцтво про перинатальну смерть» [7].

Водночас, дефініція ст. 6 Закон України «Про охорону дитинства» [8] дещо по іншому підходить до формулювання моменту виникнення права на життя у дитини, оскільки пов'язує його не лише з визначення її живонародженою, але і життєздатною за критеріями Всесвітньої організації охорони здоров'я, що, на нашу думку, іде в супереч правилу, зазначеному у ст. 25 ЦК України. Відтак розділяємо позицію Є. Рябокони у тому, що «імперативна норма ст. 25 ЦК України визнає правоздатною кожну людину з моменту її живонародження з можливістю фіксації цього факту навіть у тих випадках, коли дитина виявиться нежиттєздатною. І саме критерій живонародженості, а не життєздатності особи враховується правом як момент виникнення правоздатності, з яким пов'язується поява людини як біологічної істоти» [9, с. 263]. Зрештою і Інструкція з визначення критеріїв перинатального періоду,

живонародженості та мертвонародженості, затверджена наказом МОЗ України 29.03.2002 № 179 (зі змінами та доповненнями) не містить встановлення життєздатності особи для підтвердження факту її народження живою [10].

З позиції ст. 25 та ст. 1222 ЦК України спадкоємцем визнається лише та особа, яка була зачата за життя спадкодавця та народжена після його смерті, а відтак залишився неврегульованим спадковий статус дитини, яка була зачата внаслідок застосування допоміжних репродуктивних технологій і народжена після смерті спадкодавця (таких дітей пропонують називати «постмортальні» діти, від лат. *post mortem* – посмертний). На жаль, це свідчить про те, що норми спадкового права недостатньо враховують сучасні досягнення у медичній науці, тенденції «відкладеного материнства (батьківства)», збільшення кількості смертей осіб репродуктивного віку, які зумовлені стихійними лихами, значним поширенням онкологічних чи інших захворювань, постійним збільшенням збройних конфліктів у світу.

Проблема надання права спадкування посмертальним дітям – не нова, але з початком повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України вона набула глобального характеру для української правової системи. Хоча не можна заперечувати, що питання про визначення спадково-правового статусу постмортальних дітей не були серед тих, які досліджувалися наукою цивільного права і не були предметом законодавчих ініціатив. Рекодифікація цивільного законодавства, яка розпочалась у 2020 році підготувала системне оновлення Цивільного кодексу України. Зміни, яка були напрацьовані Робочою групою знайшли відображення у Концепції оновлення Цивільного кодексу України серед яких і § 6.1, в якому, виходячи з принципу справедливості, визнається доцільність і законодавчого закріплення можливості спадкування дітьми спадкодавця, зачатими вже після його смерті із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій [11, с. 54].

Спостерігається у цьому напрямі і ініціативність законодавця. 4 жовтня 2022 року Верховною радою України за № 8097 було зареєстровано проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання постмортальної репродукції, завданням якого, відповідно до Пояснювальної записки, є закріплення на рівні закону організаційних та правових засад використання статевих клітин, тканин, ембріонів після смерті фізичної особи або визнання її померлою, отримання статевих клітин та тканин після смерті фізичної особи, гарантування прав на спадкування осіб, народжених внаслідок використання статевих клітин, тканин, ембріонів, після смерті одного з батьків [12]. Щодо змін, які пропонується внести до норм спадкового права – це лише зміни редакції ч. 1 ст. 1222 ЦК України, за якими «Спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які народжені живими не пізніше, ніж через рік після відкриття спадщини», хоча зрозуміло, що це не вирішує усієї проблеми спадкування посмертальними дітьми.

Визначення спадково-правового статусу посмертальних дітей перебуває у площині не лише цивільного, але й сімейного права, тому необхідне комплексне оновлення законодавчого поля. Оскільки саме ст. 25 ЦК України є нормативним підґрунтям визначення моменту виникнення цивільної, в тому числі спадкової правоздатності, то очевидно, що насамперед змін вимагає ч. 2 цієї статті щодо доповнення її нормою, якою у випадках, встановлених законом будуть охоронятися інтереси і особи, яка була зачата та народжена після смерті спадкодавця. Оновлення вимагають і положення ст. 122 СК України, тому що презумпція батьківства, встановлена нею не поширюється на визначення походження дитини зачатої і народженої після смерті спадкодавця, оскільки навряд чи дитина зможе народитися до спливу десяти місяців після припинення шлюбу. На доцільності змін до ст. 122 СК України висловлюються і О. Кухарев [13, с. 48] та Дякович М.М., Михайлів М.О., Коссак В.М. [14, с. 221].

Доцільним тут видається і врегулювання питання щодо порядку прийняття спадщини у складі якої є кріоконсервованій генетичний матеріал (гамети), який був узятий за життя спадкодавця для можливості штучного запліднення. Уважається, що право на прийняття означеного об'єкту спадщини може мати лише спадкоємець, який зазначений у заповіті. Хоча представники української нотаріальної спільноти звертають увагу на досить суттєвий критичний фактор, який зупиняє їх від посвідчення заповітів на розпорядження гаметами та ембріонами у випадку смерті особи – це «відсутність механізму реалізації та виконання такого заповіту після смерті заповідача у зв'язку із відсутністю закріплення поняття правового статусу репродуктивних клітин та ембріонів». І далі, на підставі аналізу національного законодавства, пропонують «насамперед гаметам та ембріонам крізь призму потенційного народження майбутньої людини на законодавчому рівні надати статус об'єктів прав, що мають особливі властивості» [15]. При цьому ж звертають увагу на те, що прямої заборони ні у ЦК України, ні у Порядку

вчинення нотаріальних дій нотаріусами України щодо посвідчення заповіту з розпорядження кріоконсервованим генетичним матеріалом не має.

Щоправда, необхідно віддати належне авторам проекту Закону «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій та заміне материнство» № 6475-2 у редакції від 13.01.2022 року щодо включення ними до тексту проекту норми, якою передбачено що «у разі смерті, визнання померлим, визнання недієздатним пацієнта, репродуктивні клітини або репродуктивні тканини якого кріоконсервовані, подальше використання таких репродуктивних клітин або репродуктивних тканин забороняється, якщо не існує письмового нотаріально посвідченого розпорядження (заяви) пацієнта щодо подальшого їх використання. Посвідчення такого розпорядження (заяви) здійснюється в порядку, передбаченому законодавством для посвідчення заповітів. У разі відсутності такого письмового нотаріально посвідченого розпорядження (заяви), зберігання репродуктивних клітин або репродуктивних тканин припиняється з наступною їх утилізацією» [16]. Таким чином, і законодавець на шляху нормативно-правового закріплення права розпорядження кріоконсервованими гаметами лише у порядку, який буде визначений особою у заповіті.

Слід зазначити, що на законодавчому рівні доцільно врегулювати і включення постмортальних дітей до числа спадкоємців. На необхідності уточнення кола спадкоємців наголошував і Д. Гудима, зважаючи існуючий підхід законодавця до визначення спадкоємців дискримінаційним у частині того, що «взагалі не розрахований на випадки народження після відкриття спадщини людини, зачатої з клітин спадкодавця після його смерті» [17, с. 260].

Розглядуваний нами вище проект Закону № 8097 від 4 жовтня 2022 року містить оновлений текст ст. 1222 ЦК України у контексті того, що ч. 1 допускає до спадкування за заповітом і за законом фізичних осіб, які є живими на час відкриття спадщини, а також осіб, які народжені живими не пізніше, ніж через рік після відкриття спадщини. Та це лише проект, більше того, ймовірність спадкувати постмортальним дітям за умовами ч. 1 ст. 1222 ЦК України навряд чи видається можливим: народитися до спливу одного року після смерті спадкодавця вдасться не багатьом. Певно не дарма у «США Uniform Probate Code, який рекомендований до прийняття в усіх штатах, передбачено, що після смерті особи, яка є батьком (матір'ю) дитини, зачатої за допомогою допоміжних репродуктивних технологій, дитина вважається зачатою від нього (неї) (а отже, буде спадкоємцем за дотримання встановлених вимог), якщо вона зачата «in utero» не пізніше 36 місяців після смерті особи, або якщо така дитина народилась не пізніше, ніж через 45 місяців після смерті такої особи» [18].

Неможливо не зазначити і те, що серед науковців зустрічається думка щодо важливості встановлення на законодавчому рівні певних умов, виконання яких зумовить визнання посмортальних дітей спадкоємцями [19, с. 152; 20]. Зокрема, О. Кухарев наголошує на встановленні строку, протягом якого може бути проведено штучне запліднення із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій та пропонує його тривалість у шість місяців, оскільки він відповідає строку для прийняття спадщини. І додає, що це, своєю чергою, дасть змогу уникнути повторного поділу спадщини між спадкоємцями, який би мав місце в разі народження дитини після спливу більш тривалого строку [20]. Підтримуючи позицію науковця щодо необхідності встановлення означеного строку, вважаємо, що його обмеження шестимісячним строком не є виправданим, тому що дії, які вчиняє спадкоємець для прийняття спадщини і дії, які має вчинити дружина спадкодавця для штучного запліднення генетичним матеріалом спадкодавця (а відповідно і досягнення результату) не є ідентичними. Немає жодних гарантій, що штучне запліднення дасть позитивний результат одразу. Тому очевидно, що цей строк має бути більшим, ніж шість місяців. У разі ж залишення такого строку, дружині, як і будь-якому іншому спадкоємцеві, який пропустив строк для прийняття спадщини мають бути гарантовані права, передбачені ч. 2, 3 ст. 1271 ЦК України.

У юридичній літературі обстоюється думка, за якою постмортальних дітей можливо допускати до спадкування лише в якості спадкоємців за заповітом, оскільки це забезпечить баланс для захисту інтересів як звичайних спадкоємців, так і постморальних, а «у протилежному випадку запропонована новація може стати благодатним ґрунтом для численних зловживань із боку інших учасників правовідносин» [13, с. 51].

На жаль, наразі це питання не можливо вирішити навіть з допомогою заповідального розпорядження, тому що за умовами ст. 1235 ЦК України заповідач може призначити своїми спадкоємцями одну або кілька фізичних осіб, незалежно від наявності у нього з цими особами сімейних, родинних відносин, а також інших учасників цивільних відносин, тобто осіб, які наділені цивільної правоздатністю.

Крім того, при посвідчення заповіту необхідна чітка ідентифікація усіх сторін правочину з допомогою зазначення їх прізвища, імені та по-батькові, що неможливо зробити у відношенні до ще навіть не зачатої дитини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Справжній прогрес у праві відбувається як безперервне тяжіння правових норм до моральних ідеалів. Наділити усіх дітей спадковими правами та визначити їхні спадково-правові статуси – це завдання, яке сьогодні ставить перед законодавцем. У зв'язку з цим результати нашого дослідження підтверджують необхідність системних змін у відповідних законодавчих актах України. Ці зміни повинні бути реалізовані на основі глибокого аналізу та узгодженого підходу, а також враховувати потреби та очікування сучасного суспільства. У контексті цього оновлення важливо, аби держава гарантувала, що спадково-правовий статус дітей буде ґрунтуватися на принципах справедливості, рівності, захисту їхніх прав та визначати чіткі, прозорі механізми, які забезпечують врахування прав дітей у сфері спадкування. Усі діти, незалежно від обставин їхнього народження, повинні мати однакові права та можливості у сфері спадкування, тому однією з важливих перспектив є захист прав та інтересів дітей, які можуть бути зачаті та народжені після смерті спадкодавця. Забезпечення їхніх спадкових прав сприяє створенню справедливого та гуманного правового середовища. Водночас, важливо враховувати, що будь-які зміни до законодавства повинні бути ретельно обмірковані та впроваджені таким чином, щоб не призвести до негативних наслідків, зокрема, до порушення прав інших спадкоємців.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Сімейний Кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 року. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
4. Розгон О.В. Правовий статус зачатої, але ще не ненародженої особи у спадкових правовідносинах. *Юридичний радник*. 2013. № 5 (71). URL: <http://surl.li/pggkt>
5. Гелецька І.О. Усунення від права на спадкування: теорія і практика застосування правових норм. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2023. № 1. С. 5–10. URL: <https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/2/1>
6. Розгон О.В. Колізійні питання спадкування зачатої, але ще не народженої особи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 5. С. 21–24. URL: http://lsej.org.ua/5_2016/7.pdf
7. Правила державної реєстрації актів цивільного стану. Затверджено наказом Міністерства юстиції України 18.10.2000 № 52/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України 24.12.2010 № 3307/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text>
8. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
9. Рябоконт Є.А. (Râbokon', È.A.) Začatyj rebenok kak potencialnyj sub"ekt otnošenij, vozнікаюših pri nasledstvennom pravopreemstve. *Nasciturus pro iam nato habetur O ochronę dziecka poczętego i jego matki*. Wrocław. 2017. S. 258–281. URL: <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/82061>
10. Інструкція з визначення критеріїв перинагального періоду, живонародженості та мертвонародженості, затверджена наказом МОЗ України 29.03.2002 № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text>
11. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с. URL: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Projekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf>
12. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання постмортальної репродукції від 04.10.2022 № 8097. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40588>
13. Кухарев О. Окремі аспекти правового статусу постмортальних дітей спадкодавця у спадковому праві України. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2018. № 1. С. 46–54. URL: [file:///C:/Users/PC/Downloads/S1WtW8Y6goHmO_g9bTv58eiFY7gnst9k%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/S1WtW8Y6goHmO_g9bTv58eiFY7gnst9k%20(1).pdf)
14. Дякович М.М., Михайлів М.О., Коссак В.М. Особливості права спадкування дітей, народжених у результаті штучного запліднення. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, Vol. 27, No. 4, 2020. P. 214–230. URL: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/osoblivosti-prava-spadkuvannya-ditey-narodzenikh-u-rezultati-shtuchnogo-zaplidnennya>
15. Данченко О., Левчук Ю. Правові та етичні проблеми постмортальної репродукції в умовах воєнного стану. *PRAVO.ua*. 13.01.2023. URL: <https://pravo.ua/pravovi-ta-etychni-problemy-postmortalnoi-reprodukcii-v-umovakh-voiennoho-stanu/>

16. Проект Закону «Про застосування допоміжних репродуктивних технологій та заміне материнство» у редакції від 14.01.2022 № 6475-2. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38759>

17. Гудима Д. Померла людина як суб'єкт права (нетривіальні думки). *Право України*. 2010. № 12. С. 260–265. URL: <https://www.academia.edu/attachments/105832999>

18. Законодавчі перспективи закріплення гарантій щодо репродуктивних прав військовослужбовців та пост-мортальної репродукції. Центр дослідження верховенства права Національного університету «Києво-Могилянська Академія». 26 вересня 2022. URL: <https://rol.ukma.edu.ua/202209261/>

19. М. Бориславська. Суб'єкти спадкового правонаступництва та суб'єкти (учасники) спадкових правовідносин. *Університетські наукові записки*, 2019. Том 18. № 3 (71). С. 136–157. URL: [file:///C:/Users/PC/Downloads/61-Article%20Text-104-1-10-20200602%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/PC/Downloads/61-Article%20Text-104-1-10-20200602%20(2).pdf)

20. Кухарев О. Окремі аспекти рекодифікації спадкового законодавства України. *ПРАВО.ua*. 01.03.2023. URL: <https://pravo.ua/okremi-aspekty-rekodyfikatsii-spadkovoho-zakonodavstva-ukrainy/>

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1996). *Konstytutsiya Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnya 1996 r. No 254k/96-VR* [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996 No. 254k/96-BP]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine (2003). *Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 16 sichnyia 2003 r. No 435-IV* [Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 No 435-IV]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].

3. Verkhovna Rada of Ukraine (2002). *Simeynyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 10 sichnyia 2002 r. No 2947-III* [Family Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 10, 2002. No 2947-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> [in Ukrainian].

4. Rozghon, O.V. (2013). *Pravovyi status zachatoi, ale shche ne n narodzhenoj osoby u spadkovykh pravovidnosnyakh* [Legal status of a conceived, but not yet born person in inheritance legal relations]. *Yurydychnyi radnyk – Legal advisor*. 5 (71). Retrieved from: <http://surl.li/pggkt> [in Ukrainian].

5. Geletska, I.O. (2023). *Usunennia vid prava na spadkuvannia: teoriia i praktyka zastosuvannia pravovykh norm* [Removal from the right to inheritance: theory and practice of application of legal norms]. *Halytski studii: Yurydychni nauky – Galician Studies: Legal Sciences*. 1. pp. 5–10. Retrieved from: <https://journals.gi.ternopil.ua/index.php/law/article/view/2/1> [in Ukrainian].

6. Rozghon, O.V. (2016). *Koliziini pytannia spadkuvannia zachatoi, ale shche ne narodzhenoj osoby* [Conflicting issues of inheritance of a conceived but not yet born person]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*. 5. pp. 21–24. Retrieved from: http://lsej.org.ua/5_2016/7.pdf [in Ukrainian].

7. Ministry of Justice of Ukraine (2010). *Pravyla derzhavnoi reiestratsii aktiv tsyvilnoho stanu* [Rules of state registration of acts of civil status]. Approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 18.10.2000 No. 52/5 (as amended by the order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 24.12.2010 No. 3307/5). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text> [in Ukrainian].

8. Verkhovna Rada of Ukraine (2001). *Pro okhoronu dytynstva: Zakon Ukrainy vid 26 kvitnia 2001 roku № 2402-III* [On childhood protection: Law of Ukraine dated April 26, 2001 No. 2402-III]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> [in Ukrainian].

9. Riabokon, Ye.A. (2017). *Zachatyj rebenok kak potencialnyj sub'ekt otnoshenij, vznikaushih pri nasledstvennom pravopremestve* [A conceived child, as a potential subject of hereditary relations arising in the case of legal succession]. *Nasciturus pro iam nato habetur O ochronę dziecka poczętego i jego matki – Nasciturus pro iam nato habetur For the protection of the conceived child and its mother*. Wrocław. 2017. pp. 258–281. Retrieved from: <https://www.repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/82061> [in Poland].

10. Ministry of Health of Ukraine (2002). *Instruktsiia z vyznachennia kryteriiv perynatalnoho periodu, zhyvonarodzhivosti ta mertvonarodzhivosti* [Instructions on determining the criteria for the perinatal period, live births and stillbirths] approved by the order of the Ministry of Health of Ukraine dated March 29, 2002 No. 179. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06#Text> [in Ukrainian].

11. *Kontseptsiiia onovlennia Tsyvilnoho kodeksu Ukrainy (2020)* [The concept of updating the Civil Code of Ukraine]. Kyiv: Vydavnychiy dim “ArtEk” – Kyiv: ArtEk Publishing House, 2020. 128 p. Retrieved from: <https://pravo.ua/wp-content/uploads/2021/01/Projekt-Koncepcii-onovlennja-Civilnogo-kodeksu-Ukraini.pdf> [in Ukrainian].

12. *Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehuliuвання postmortalnoi reproduktsii (2022)* [Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Regulation of Post-mortem Reproduction] dated October 4, 2022 No. 8097. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40588> [in Ukrainian].

13. Kukhariev, O. (2018). *Okremi aspekty pravovoho statusu postmortalnykh ditei spadkodavtsia u spadkovomu pravi Ukrainy* [Certain aspects of the legal status of postmortal children of the testator in the inheritance law of Ukraine]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky – Bulletin of Zaporizhzhya National University. Legal*

sciences. 1. pp. 46–54. Retrieved from: file:///C:/Users/PC/Downloads/S1WtW8Y6goHmO_g9bTv58eiFY7gnst9k%20(1).pdf [in Ukrainian].

14. Diakovych, M.M., Mykhailiv, M.O., & Kossak, V.M. (2020). Osoblyvosti prava spadkuvannia ditei, narodzhenykh u rezultati shtuchnoho zaplidnennia [Peculiarities of the right of inheritance of children born as a result of artificial insemination]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, Vol. 27, No. 4, 2020. Pp. 214–230. Retrieved from: <http://visnyk.kh.ua/uk/article/osoblyvosti-prava-spadkuvannya-ditey-narodzhenikh-u-rezultati-shtuchnogo-zaplidnennya> [in Ukrainian].

15. Danchenko O., Levchuk Yu. (2023). Pravovi ta etychni problemy postmortalnoi reproduktsii v umovakh voiennoho stanu [Legal and ethical problems of postmortem reproduction under martial law]. PRAVO.ua. 13.01.2023. Retrieved from: <https://pravo.ua/pravovi-ta-etychni-problemy-postmortalnoi-reproduktsii-v-umovakh-voiennoho-stanu/> [in Ukrainian].

16. Proekt Zakonu «Pro zastosuvannia dopomizhnykh reproduktyvnykh tekhnolohii ta zaminne materynstvo» (2022) [Draft Law "On the Use of Assisted Reproductive Technologies and Surrogate Motherhood"] as amended on January 14, 2022 No. 6475-2. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/38759> [in Ukrainian.]

17. Hudyma, D. (2010). Pomerla liudyna yak subiekt prava (netryvialni dumky) [A deceased person as a subject of law (non-trivial opinions)]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*. 12. Pp. 260–265. Retrieved from: <https://www.academia.edu/attachments/105832999> [in Ukrainian].

18. Zakonodavchi perspektyvy zakriplennia harantii shchodo reproduktyvnykh prav viiskovosluzhbovtiv ta postmortalnoi reproduktsii (2022). [Legislative prospects for securing guarantees regarding the reproductive rights of military personnel and postmortem reproduction]. The Center for the Study of the Rule of Law of the National University "Kyiv-Mohyla Academy". September 26, 2022. Retrieved from: <https://rol.ukma.edu.ua/202209261/> [in Ukrainian]

19. Boryslavska, M. (2019). Subiekty spadkovoho pravonastupnytstva ta subiekty (uchasnyky) spadkovykh pravovidnosyn [Subjects of legal succession and subjects (participants) of hereditary legal relations]. *Universytetski naukovyi zapysky – University Scientific Notes*. 18, No. 3 (71), Pp. 136–157. Retrieved from: file:///C:/Users/PC/Downloads/61-Article%20Text-104-1-10-20200602%20(2).pdf [in Ukrainian].

20. Kukhariev, O. (2023). Okremi aspekty rekodyfikatsii spadkovoho zakonodavstva Ukrainy [Certain aspects of the recodification of inheritance legislation of Ukraine]. PRAVO.ua. 01.03.2023. Retrieved from: <https://pravo.ua/okremi-aspekty-rekodyfikatsii-spadkovoho-zakonodavstva-ukrainy/> [in Ukrainian].